

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ (1983-1993)

The Army-Politics Relation During Turgut ÖZAL Period (1983-1993)

Fatma Nur ÇAKAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

fatmanurfc.97@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0399-6467>

Cite As/Atıf: Çakan, F. N. (2024). Turgut Özal dönemi ordu-siyaset ilişkisi (1983- 1993).

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 148-172.

<https://doi.org/10.31463/aicusbed.1265439>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Type</i> :	Araştırma Makalesi- <i>Research Article</i>
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	15.03.2023
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	06.07.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Fatma Nur ÇAKAN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	148 -172
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1265439

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ (1983- 1993)

The Army-Politics Relation During Turgut ÖZAL Period (1983-1993)*

Fatma Nur ÇAKAN

Öz

1980 Darbesi ile Türkiye'nin sivilleşme ve demokratikleşme süreci bir kez daha kesintiye uğramıştır. Bu ortamda önce Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı sonra Başbakan olan Turgut Özal, bir yandan askere karşı ihtiyatlı davranmaya çalışırken diğer yandan da sivilleşme hamleleri yapmaktan geri durmamıştır. Askerî vesayet altında hükûmeti kuran Özal, ilk zamanlarda ekonomi politikalarına ağırlık vermiş, askerın ekonomiyi bahane ederek tekrar bir girişimde bulunmasının önüne geçmek istemiştir. Genelkurmay Başkanlığı operasyonu ile asker kökenli Cumhurbaşkanı planlarını yıkarak, kendisi Cumhurbaşkanı olmuş ve Sivil Cumhurbaşkanlığı sisteminin önünü açmıştır. Bu çalışmada, Turgut Özal'ın 1980 Darbesinin ardından ülke siyasetine verdiği yön ve ordu ile etkileşimi, "1980- 83 arası dönem" ve "1983-93 arası dönem" olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivilleşme, Turgut Özal, Anavatan Partisi, askerî vesayet, genelkurmay operasyonu, Körfez Krizi.

Abstract

Turkey's civilianization and democratization process was interrupted once again with the 1980 Coup D'etat. In this setting, while Turgut Özal, who became first the Deputy Prime Minister in charge of the Economy and then the Prime Minister, was trying to be cautious of the military, on the other hand, he did not hesitate to make civilianization moves. Özal, forming the government under military tutelage, focused on economic policies in the beginning and wanted to prevent the military from making an attempt again on the excuse that economy. He failed military-based President plan with the General Staff operation, became the President himself and paved the way for the Civil Presidential system. In this study, the direction that Turgut Özal gave to the country's politics after the 1980 Coup D'etat and his interaction with the army were examined in two parts, the period between 1980-83 and the period between 1983-93.

Key Words: Civilianization, Turgut Özal, Motherland Party, military tutelage, general staff operation, Gulf Crisis.

* Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Ordunun doğası ve iş tanımı gereği demokratik siyaset anlayışına uygun politika üretmesi mümkün değildir. Ordu bırakın ülke siyasetine demokratik yollarla yön vermeyi kendi içinde dahi daha hızlı karar alabilmek adına emir-komuta sistemi, rütbe, itaat, dikey ilişkiler gibi antidemokratik yöntemler kullanır. Demokratik yöntemlerde kullanılan eşitlik, uzlaşmacılık, aşağıdan yukarıya doğru örgütlenme biçimi ordu içinde her zaman risk olarak görülür. Böyle bir yapısı ve işleyişi olan ordunun, demokratikleşme problemi yaşayan ülke siyasetine müdahale etmeye çalışması asla kullanılmaması gereken yöntemlerdendir (Parla, 2005, s. 186).

Demokratikleşme süreçleri, Türk siyasi tarihi boyunca daima askerî girişimlerle bölünmüştür. İstikrarsız hükümetler, birtakım ekonomik ve siyasi bunalımlar, toplumsal kaos ortamları meydana geldiğinde, ordu yönetime el koymayı âdeta kendisine bir görev addetmiştir. Zira bu çalışmada bahsi geçen 12 Eylül darbesinin de kamuoyuna yansıtılan gerekçeleri bunlar olmuştur. Ancak 12 Eylül darbesinin gerçekleştirmesinde, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere tarafından başlatılan kapitalist ve küresel yeni dünya düzenine entegre olmanın bir gereği olarak görülen “24 Ocak Ekonomik Kararlarının” hayata geçirilmesi zorunluluğu da etkili olmuştur. Ekonomide radikal bir dönüşüme yol açacak olan bu kararların tam olarak uygulanabilmesi için muhalefetin bastırılması ve toplumun uyum sürecine girmesi mecburiyeti doğmuştur. Bu koşulların da yalnızca askerî vesayet ile sağlanabileceği yönündeki kanaat, orduyu 12 Eylül darbesine iten önemli nedenlerden biri olmuştur.

Ekonomik bunalımları çözmek, toplumsal ve siyasi kaosu sonlandırmak, ülkede yeniden istikrarı sağlamak amacıyla yola çıktığını ifade eden ordu, yönetimi ele geçirdikten sonra terör ve anarşi olaylarını sona erdirip siyasi istikrarı sağlamayı başarsa da bunu yaparken kullanılan yöntemler son derece antidemokratik olmuştur. Siyasi partiler kapatılmış, parti liderleri siyaset yasağı alarak sürgüne gönderilmiş, seçimlere yalnızca Millî Güvenlik Konseyi'nin izin verdiği partiler girebilmiş ayrıca yargılamalar çok katı olmuş ve idamlar gerçekleşmiştir (İba, 1998, s. 264). Böyle bir ortamda demokrasiyi ve sivil yönetimi tekrar işler hâle getirmek oldukça zor olsa da Turgut Özal ve hükümeti bunu bir nebze de olsa başarabilmişlerdir.

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen hususlar detaylandırılarak anlatılmıştır. Böylece demilitarize bir siyaset anlayışından uzak olan Türkiye gerçekliğine karşı sivil, silahsız, uzlaşmacı bir siyaset anlayışı getirmenin

önemi daha net kavranacaktır. Turgut Özal dönemi ordu ile siyasetin tamamen birleşip, aşamalı olarak birtakım girişimlerle ayrıldığı bir süreç olmasından dolayı günümüze ışık tutacak en net örneklerdendir.

12 Eylül 1980 Darbesi-6 Kasım 1983 Genel Seçimleri Arasında Özal ve Ordu-Siyaset İlişkisi

12 Eylül 1980 Darbesi ve Turgut Özal

12 Eylül darbesine giden yolda; siyasal kurumlar yönetim krizine girmiş, yöneten sınıf ülkeyi yönetemez hâle gelmiş, politikleşme ve kutuplaşma ülkenin dört bir yanına sirayet etmiş, sokaklar siyasal çatışmalara teslim olmuş ve can güvenliğinin kalmadığı bir sürece girilmiştir (İyigüngör, 2009, s. 27).

1970’li yılların başından darbenin gerçekleştirildiği 1980 yılına kadar ülkede siyasi istikrar sağlanamamış; sekizi koalisyon, üçü azınlık olmak üzere toplamda on bir hükümet kurulmuştur (Tutar, 2007, s. 147). Mevcut siyasi istikrarsızlıkla beraber 1973 petrol krizinin yaşanması, Türkiye’nin petrol ithal eden ülkelerden olması sebebiyle ekonomiyi olumsuz anlamda etkilemiştir. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yasaklanan haşhaş ekiminin hükümet tarafından serbest bırakılması ve Kıbrıs Barış Harekatı’nın gerçekleştirilmesi sonucunda ABD tarafından Türkiye’ye ambargo uygulanmış, hem askerî yardımlar durdurulmuş hem de ticari ilişkiler askıya alınmıştır (Uzunkaya vd., 2018, s. 51). Tüm bu sorunlar 1977-1980 yılları arasında daha da derin bir ekonomik bunalıma yol açmıştır. Enflasyon oranı 1978 yılında %44 bandındayken 1980 yılında %107’ye çıkmış; ödemeler dengesinde 3,4 milyar dolar açık oluşmuştur. Döviz, petrol ve hammadde kıtlığı nedeniyle millî gelir düşmüş; fabrika ve bürolarda çalışmalar durma noktasına gelmiş; ilaç, margarin, ampul gibi birçok temel ihtiyaç malzemesi karaborsaya düşmüştür (Hale, 1996, s. 192-193). Türkiye’yi bu ekonomik bunalımdan çıkarabilmek için radikal değişimlere ihtiyaç olduğu anlaşılmış; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlarla kredi görüşmeleri yapılmıştır. Ancak bu kredilerin alınabilmesi için hükümetten, ithalat ve ihracat denetiminin kaldırılması, fiyatların yükseltilmesi, devlet harcamalarının azaltılması gibi şartları içeren bir ekonomik programın hayata geçirilmesi istenmiştir (Zürcher, 2010, s. 386). Ekim 1979’da iktidara gelen Süleyman Demirel, bu ekonomik programı hazırlaması için Turgut Özal’ı Başbakanlık Müsteşarlığı görevine

getirmiştir. Özal daha önce Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yapmış, ardından Dünya Bankası'nda çalışmış, Sabancı Holding'de Genel Koordinatör ve Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nda Genel Sekreter olarak görev almıştır. Bu çalışmalar, Özal'ın hem ulusal hem de uluslararası sermaye çevreleriyle yakın ilişkisi bulunan “politize bir teknokrat” olmasını sağlamıştır. Özal göreve geldikten hemen sonra ekibiyle çalışmalara başlamış, çok kısa bir zaman içerisinde büyük bir ekonomik dönüşüm programı olan 24 Ocak Kararlarını ilan etmiştir (Yetkin, 2020, s. 198). IMF'nin talepleri doğrultusunda hazırlanan ve serbest piyasa ekonomisine geçişi ilke edinen bu program ile Türk ekonomisinin dışa açılımı, günlük kur ayarlamalarıyla devalüasyonun devamlı hâle getirilmesi, ithalat liberalizasyonu ve kamu yatırımlarına kısıtlama getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Esasında bu ekonomik program, 1970'lerin sonunda ABD ve İngiltere tarafından başlatılan “yeni dünya düzenine” diğer bir ifadeyle “sermayenin küreselleşmesine” ve serbest piyasa ekonomisi olarak ortaya çıkan “kapitalist sisteme” uyum programı olarak planlanmıştır (Öztürk vd., 2008, s. 17). Ancak dönemin şartları bu ekonomik programın tam olarak uygulanmasına imkân vermemiş, sendikalar tarafından her yerde, polis müdahalesini gerektirecek düzeyde grevler başlatılmıştır. Büyük şirketlerin, dar gelirli ve küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinde üstünlük sağlayacağı ve bu durumun toplumsal kargaşaya sebep olacağı programı hazırlayanlar tarafından da öngörülmüştür. Dolayısıyla bu ekonomik programın, yalnızca depolitize olmuş bir toplum ve muhalefetsiz bir sükûnet ortamı ile gerçekleşebileceği konusunda genel bir kanaat oluşmuştur. Bunun yolu da ordunun yönetime el koyup halkı ve tüm muhalefeti susturmasından geçmektedir. İşte orduyu 12 Eylül darbesine iten nedenlerden biri de bu olmuştur (Ahmad, 2015, s. 367-368).

Orduyu 12 Eylül darbesine iten bir diğer neden ise darbenin liderliğini üstlenen Kenan Evren'in de anılarında darbenin haklı gerekçesi olarak öne sürdüğü “terör ve anarşi” olayları olmuştur (İba, 1998, s. 234). Ülkeyi toplumsal krize sürükleyen bu olaylar, 1970'li yılların başında ülke geneline yayılan “sağ-sol çatışmaları” ile başlamış; 1978-1979 yıllarında daha da derinleşerek zirve noktasına ulaşmıştır. 1977 yılına girerken üniversitelerde yaşanan anarşik olaylar, zamanla liselere hatta ortaokul ve ilkokullara kadar ulaşmıştır. Olaylarda birçok öğrenci ve öğretim görevlisinin hayatını kaybetmesi eğitim faaliyetlerini sekteye uğratmış, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi bazı üniversiteler süresiz olarak kapatılmıştır. Olaylar yalnızca eğitim kurumları ile sınırlı

kalmamış, Taksim meydanında düzenlenen 1 Mayıs kutlamaları, 34 kişinin ölümü ve yüzlerce kişinin yaralanması ile sonuçlanmış; 29 Mayıs günü “CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit” İzmir ziyareti sırasında silahlı saldırıya uğramıştır. 1978 yılına girerken de olaylar artarak devam etmiş, ilk olarak 9 Ocak günü 14 yer bombalanmış, iki hafta içerisinde 30 kişi siyasi cinayetler sonucunda hayatını kaybetmiştir. 27 Kasım 1978 tarihinde Ankara Üniversitesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi olan Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından Diyarbakır’ın Lice ilçesine bağlı Fis köyünde “Kürdistan İşçi Partisi/Partiya Karkeren Kurdistane (PKK)” kurulmuştur. Marksist bir çizgide Kürtçülük programı ile yola çıkan örgüt, silahlı mücadele ile ele geçirilen topraklarda bir Kürt devleti kurmayı hedeflemiştir. Bu gelişme, dönemin yoğun olumsuz gündemi nedeniyle kimsenin dikkatini çekmemiş ancak kısa zamanda yalnızca ülke çapında değil Ortadoğu’da da silahlı bir aktörün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aralık ayına gelindiğinde Kahramanmaraş’ta “Alevi-Sünni” çatışması meydana gelmiş, 104 kişi hayatını kaybederken, binden fazla insan yaralanmış ve Alevilere ait 200’e yakın işyerine zarar verilmiştir. Çıkan çatışmanın diğer bölgelere de sirayet etmesi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesine karar verilmiştir. Ancak sıkıyönetim kararı da olayların sona ermesini sağlayamamıştır. 1978 yılının sonuna gelindiğinde içlerinde Tarsus Savcısı’nın da bulunduğu 1200’e yakın insanın ölümüyle anarşik olaylar korkunç bir boyuta yükselmiş, ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan halkın üzerine bir de can güvenliği sorunu yüklenmiştir. 1979 yılına gelindiğinde, 1 Şubat akşamı Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi’nin ülkücü Mehmet Ali Ağca tarafından öldürülmesi büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Yine aynı yıl, parti binaları, karakollar, havalimanları, kahvehaneler bombalanmış; polis, bekçi, milletvekili, öğrenci, öğretim görevlisi, sivil vatandaş olmak üzere halkın her kesiminden çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. 1980 yılının ilk sekiz ayında anarşik olaylar sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı 1600’leri, günlük hayatını kaybedenlerin sayısı 20’leri bulmuştur. Ancak bu olaylar artık kanıksanmış, basında sıradan haberler hâlini almıştır. Tüm bunlar yaşanırken siyasi kadroların, çözüm üretmek yerine mütemadiyen birbirlerini suçlayarak mevcut gerilimi daha da artıran faaliyetlerde bulunmaları, anarşik olayların son bulmasını isteyen halkın beklentilerini boşa çıkarmıştır (Giraylar, 2001; Mazıcı, 1989; Tutar, 2007; Yetkin, 2020). Ordu içerisindeki komutanlar da ülke içerisinde düzen ve asayışı sağlayamamalarının sebebinin gerekli yasaların parlamentodan geçirilmemesi olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak, bu iddia inandırıcı

bulunmamış; komutanların bilinçli olarak olaylara müdahale etmediği, böylece yönetimi ele geçirdiklerinde ülkenin kurtarıcıları olarak nitelendirilmek istediklerine inanılmıştır (Ahmad, 2015, s. 365).

Tarihler 27 Aralık 1979'u gösterdiğinde Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından imzalanan bir uyarı mektubu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunulmuştur. Uyarı mektubunda belirtildiği üzere, siyasi partilerden, daha fazla vakit kaybetmeden bir araya gelmeleri, terör, anarşi ve devleti yıkımın eşiğine getiren her türlü faaliyete karşı önlem almaları istenmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk, Başbakan ve ana muhalefet partisi lideri ile görüşerek uyarı mektubunu sunmuş ancak mektup siyasi alanda hiçbir değişikliğe yol açmamıştır. Bu durum, ordunun darbe hazırlıklarını hızlandırmasına yol açmış; terör ve anarşinin önüne geçilememesi, görev süresi dolan cumhurbaşkanının yeniden seçilememesi, krizlerin aşılmasına yönelik anayasal çözümlerin üretilmemesi gibi problemler ordunun yönetime el koyması için meşru zemini hazırlamıştır (Karatepe, 2009, s. 239). Sonuçta beklenen olmuş, ordu 12 Eylül 1980 tarihinde sabaha karşı 04.00'te Bayrak Harekâtı adıyla emir-komuta zincirini bozmadan yönetime el koymuştur (Öngider, 2010, s. 134). Kurulan askerî rejim, çalışmalarını öncelikli olarak anarşi ve terörle mücadele üzerine yoğunlaştırmıştır. Siyasi cinayetlere karıştığı iddiasıyla 650 bin kişi gözaltına alınmış, açlık grevlerinde 14, sorgularda 171 kişi hayatını kaybetmiş ve 50 kişi idam edilmiştir. Kısa bir süre içerisinde anarşik olayların büyük ölçüde sonlandırılması, ordunun darbeyi meşru göstermek adına anarşik olaylara müdahale etmediği inancını kuvvetlendirmiştir. Demirel de 11 Eylül günü akan kanın, 13 Eylül günü nasıl bir anda durduğunu sorgulamış, ordunun anarşik olaylara kasten engel olmadığını ve yapılacak darbeye meşruiyet kazandırmak için olayların büyümesine izin verildiğini iddia etmiştir (Yetkin, 2020, s. 201).

Darbe sonrası; siyasi partiler kapatılmış, hükümet ve meclis feshedilmiş, yasama ve yürütme erkleri Millî Güvenlik Konseyi adı verilen içerisinde kuvvet komutanlarının bulunduğu kurula bırakılmıştır. Daha sonra Bülent Ulusu hükümeti kurulmuş, çoğunluğu sağa meyilli ve asker kökenli üyelerden oluşan Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur. Böylece yasama erkini Millî Güvenlik Konseyi, yürütme erkini ise Bakanlar Kurulu kullanmıştır. Bu yeni sistemin içerisinde Turgut Özal'ın görevi Başbakan Yardımcılığı olmuştur (Dursun, 2005, s. 102-106).

Askerî rejim, devraldığı kötü ekonomiyi düzeltebilmek için 24 Ocak Kararlarının mimarı Turgut Özal'a ihtiyaç duymuş ve ondan 12 Eylül

darbesinin nedenlerinden biri olarak görülen 24 Ocak Kararlarını uygulamasını istemiştir. Generaller Özal'a serbest bir ortam hazırlamış ve Özal da politikalarını rahatça uygulamaya koyulmuştur. Özal'ın ekonomik programı 1981 yılından itibaren ekonomiyi toparlamaya başlamıştır (Hale, 1996, s. 216).

Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevi iki yıldan daha kısa sürmüştür. O sürece kadar ekonomide ciddi mesafe katedilmiş ancak 1982 yılının Temmuz ayında yaşanan "Banker Skandalı" Özal'ın hem itibarının zayıflamasına hem de görevini kaybetmesine yol açmıştır (Öngider, 2010, s. 146). Olayı kısaca özetlemek gerekirse, Banker Kastelli olarak bilinen Cevher Özden, televizyon reklamları aracılığıyla bir anda tüm Türkiye tarafından tanınan biri hâline gelmiştir. 1981 yılının sonlarına gelindiğinde ise ödeme garantisi verdikleri kadar para kazanamayan bankalar ve bankerler resmen piyasayı mali çöküşe itmiş; Kastelli olarak bilinen şahıs iflas ettikten sonra İsviçre'ye kaçmıştır. Devlet olayın mağdurlarını yatıştırmak için mali girişimlerde bulunmuş, bu girişimler durumu bir nebze olsun düzeltilmiş ancak siyasi arenada olayın yankıları dinmemiştir. Skandalın faturası Maliye Bakanı Kaya Erdem'e kesilmiştir. Başbakan Bülent Ulusu, Maliye Bakanlığı görevine Adnan Başer Kafaoğlu'nu getirmiştir. Kafaoğlu, Özal'ı piyasa denetimi konusunda yetersiz olmakla suçlayan bir anlayış izlemiştir. Özal ise Kastelli skandalından bankaları sorumlu tutmuştur. Kafaoğlu ile anlaşmazlık yaşayan ve Kaya Erdem ile yakın arkadaş olan Özal, Kafaoğlu'nun kabineye girmesi üzerine Erdem ile aynı gün istifasını vermiştir (Hale, 1996, s. 217).

Özal'ın askerî yönetim anlayışına karşı tutumu, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile ilişkisi ve 12 Eylül darbesindeki rolü uzunca bir süre tartışılmıştır. Sol kesim; Özal'ın darbeci generaller ile iş birliği içerisinde olduğunu ve 24 Ocak 1980 Kararlarının askerî vesayet altında daha rahat uygulanabilir olması sebebiyle darbenin yapılış amaçlarından birinin de bu durum olduğunu iddia etmişlerdir. Sağ kesim ise askerî yönetimin Özal'ı pek sevmediğini, dönemin şartlarından dolayı zaruri olarak desteklendiğini savunmuşlardır. Hakikaten de darbeyi gerçekleştiren askerî idare Özal'ı tarikat geçmişi olmasından ve MSP ile ilişkisi olmasından dolayı pek sevmemiş, dönemin şartları gereği onu Başbakan Yardımcılığı görevine getirmişlerdir (Duman, 2017, s. 240). Özal anılarında bu konu hakkında şunları söylemiştir:

Askerlerde ekonomik durumun hep kritik çizgide kalacağı endişesi vardı. Onlar da durumun tam olarak düzeleceğine inanmadıkları için, hep dış yardım ve dış desteğe ihtiyaç olacağını hesaplıyorlar.

Bu işi de ben iyi biliyorum. Zaten başta da dış ekonomik ilişkileri teklif ettiler ya... Ama ben orada, bütün ekonomik yetkileri vereceksiniz dediğim zaman mecburen kabul ettiler. Yalnız hissettiğim bir şey vardı. Devamlı bir gözaltındaydım. Çünkü ben, eski iktidarın sağ kolu durumundaydım. Onun için askerler bana, devamlı şüpheli gözle baktılar (Barlas, 1996, s. 14).

1983 Seçimleri ve Turgut Özal

1982 Anayasası, %91,37 oranında evet oyu alarak meşrulaşmıştır. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, aksi bir durum gerçekleşmezse seçimlerin ertesi yıl yapılacağını duyurmuş; böylece yeni gündem, 12 Eylül anlayışına uygun siyasi partilerin kurulması olmuştur. 24 Nisan günü yeni partiler yasası yürürlüğe konulmuş, ertesi gün siyaset yapma yasağı kaldırılmış ve ülke siyasetinde yeni bir sürece girilmiştir. (Ahmad, 1995, s. 264). Siyasi partilerin kurulmasının önü açılınca çok sayıda parti kurulmaya başlanmıştır. Ancak “Büyük Türkiye Partisi” kapatılmış; “Doğru Yol Partisi”, “Sosyal Demokrasi Partisi” ve “Refah Partisi” listeleri defalarca kez veto edildiğinden yeni liste oluşturup seçimlere girmeleri imkânsız hale getirilmiştir (Zariç, 2017, s. 52).

1983 seçimlerine yalnızca üç partinin girmesine izin verilmiştir. Bu partiler şunlardır: Generallerin desteklediği ve iktidar olacağı düşünülen, liderliğini emekli orgeneral olan Turgut Sunalp’in yaptığı “Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)”; ana muhalefet olması planlanan, liderliğini Necdet Calp’in yaptığı Kemalist kanadı temsil eden “Halkçı Parti (HP)”; denge partisi olarak düşünülen, seçimleri kazanacağına ihtimal verilmeyen Turgut Özal liderliğindeki “Anavatan Partisi (ANAP)” (Zürcher, 2010, s. 406-407).

Anavatan Partisinin kuruluş süreci, Özal’ın istifasından sonra başlamıştır. Turgut Özal, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevinden 14 Temmuz 1982 tarihinde istifa ettikten sonra sade bir vatandaş olarak Side’ye doğru yola çıkmış ve kafasında yeni bir hayal belirlemiştir. Yeni hayali, partisini kurup Başbakan olmak olmuştur (Gökmen, 1992, s. 64). Side’ye gittikten sonra kuracağı parti ile ilgili ülkenin dört bir yanından çeşitli kişi ve gruplarla istişarelerde bulunmuş, partisinin kuruluş çalışmalarını başlatmış (Çavuşoğlu, 2022, s. 79) ardından kilo verme gerekçesiyle ABD’ye gitmiştir (Turgut, 1986, s. 152). 1983 yılının Şubat ayında 23 kilo vermiş ve imajını değiştirmiş bir hâlde Türkiye’ye dönen Özal’ın şu sözleri 8 Şubat günü gazetelerin manşetinde yer almıştır: “Siyasi

ekibim hazır. Siyasi faaliyete izin verildiği takdirde şartlar müsait olursa yeni isimlerle parti kuracağım. Oluşturulmuş bir ekibe dışarıdan girmeyi düşünmüyorum.” (Cemal, 1990, s. 40-41).

Sıra parti kurabilmek için Evren’in onayını almaya gelince Özal kısa bir tereddüt yaşadıkdan sonra üç kez Cumhurbaşkanı Evren ile görüşmüş, onayını almaya çalışmıştır. Evren, Özal’a Turgut Sunalp ile çalışabileceğini söylemiş ancak Özal kendi partisini kurmak konusunda ısrarcı olarak Evren’i ikna etmeyi başarmıştır (Cemal, 1990, s. 42). Bu ikna oluşturma, seçimlerde Turgut Özal’ın kazanma şansının olmadığına dair inanç da etkili olmuştur. En nihayetinde; 20 Mayıs 1983 günü, 37 kurucu üyesi ile kendisini liberalizm, muhafazakarlık, sosyal demokratlık ve milliyetçilik olmak üzere dört ayrı siyasal ideolojinin toplandığı ve temsil edildiği bir parti olarak tanımlayan ANAP kurulmuştur (Üstündağ, 2018, s. 46).

Özal, ANAP’ı kurduktan sonra tekrar Side’ye gitmiş, seçim hazırlıklarını orada yapmış ve Ekim ayında seçim kampanyasını başlatmıştır. Özal’ın görüştüğü insanlar, halkın askerî rejime karşı olduğunu söylediğinden Özal bunu fırsata çevirmek istemiştir. Bu sebepten olsa gerek Özal, asker ve askerlere yakın olan isimlerden uzak durmuş, görüşmek isteyenlerin taleplerini reddetmiştir. Özal’ın bu çabaları sonuçsuz kalmamış; halkın gözünde, askerî rejim karşıtı bir lider olarak görülmeye başlanmıştır (Gökmen, 1992, s. 83).

Özal mitinglere ilk başladığında halk henüz askerî yönetimin etkisinden kurtulabilmiş değildi. Dolayısıyla çok kalabalık mitingler yapılamadı. Ancak zamanla bu durum değişmiş ve yüksek katılımlı, coşkulu mitingler yapılmaya başlanmıştır. Özal’ı diğerlerinden ayıran temel farklardan biri de mitinglerinde ılımlı, uzlaşmacı ve birleştirici bir siyasi üslup kullanması olmuştur (Çavuşoğlu, 2022, s. 81). Özal’ın en güçlü rakibi ve bizzat cunta tarafından desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi için aynı durum söz konusu olmamış, sürdürmeye çalıştıkları seçim kampanyası halkın ilgisini uyandırmaya yetmemiştir. Bunda parti lideri Sunalp’in pek parlak bir lider olamayışı da etkili olmuştur. Ayrıca Sunalp asker kökenli bir isim olarak askerî yönetimi bir baskı aracı olarak gören ve sivil yönetimi arzulayan halkın beklentilerini karşılamaktan oldukça uzak görülmüştür. Özal’ın diğer rakibi Necdet Calp da etkili bir seçim kampanyası yürütememiş, sönük bir lider profili çizmiştir. Halk, askerî yönetimden sivil yönetime geçiş özlemine çare olacak tek isim olarak Özal’ı görmüştür (Ahmad, 1995, s. 266). Seçim kampanyaları devam ederken, Evren, meşhur 4 Kasım konuşmasını yapmıştır. Bu konuşmada direkt Özal’ı hedef alan

Evren şunları söylemiştir:

1980 ve 1981 yıllarında ekonomik durumun düzelmesini yalnızca kendilerine mâl edenleri, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette kendisinin bildiğini söyleyenleri, bilgi, beceri ve iş bilirlilik vasıflarının Allah tarafından yalnızca kendilerine verildiğini büyük bir gururla her gün çekinmeden ifade edenleri, enflasyonu ancak kendilerinin aşağı çekebileceğini, anarşi ve terörün başlıca sebebinin ekonomik kriz olduğunu, orta direği yalnız kendilerinin ayakta tutabileceklerini ve daha birçok tatlı vaatleri dinlediniz. Ancak, üzüntü veren taraf, 12 Eylül'den sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığını, Ekonomik Kurulu, Bakanlar Kurulunu ve Millî Güvenlik Konseyini ortada yok kabul etmeleridir. Daha iktidara gelmeden bu şekilde hilafı hakikat beyanda bulunanların, bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinize sunmak isterim. Eğer Millî Güvenlik Konseyinin bu üç senelik icraatından memnunsanız, bu icraatı devam ettirecek ve bir daha memleketi kargaşa ortamına sürüklemeyecek bir yönetimi işbaşına getireceğinize inanıyorum (Cemal, 1986, s. 442-443).

Evren, daha sonraları bu konuşmayı yapmasını ondan Sunalp'ın istediğini başta reddettiğini ama Sunalp aşırı ısrarcı olunca mecbur kaldığını, Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevindeyken yapılan tüm icraatları kendi kararı gibi gösterince hiddetlendiğini, bunun üzerine bu konuşmayı yaptığını ifade etmiştir (Birand ve Yalçın, 2001, s. 188). Özal, bu televizyon konuşmasını Tekirdağ'da izlemiş ve "Cevap verecek misiniz?" sorusuna "Cevabı, 6 Kasım'da millet verecektir!" şeklinde yanıt vermiştir (Turgut, 1986, s. 165). Özal, bu konuşmayı çok dikkate almamış gibi görünse de seçim sonuçları açıklandıktan sonra parti üyeleri, oy oranlarının beklediklerinden 5 puan daha düşük olmasını ve dolayısıyla daha az sayıda milletvekili çıkarmalarını bu konuşmaya bağlamışlardır (Hale, 1996, s. 229).

6 Kasım 1983 günü geldiğinde; genel seçim gerçekleştirilmiş, Özal'ın partisi ANAP, %45,14 oy oranıyla seçimden galip çıkmıştır. ANAP, bu oy oranı ile meclisteki 400 sandalyenin 212 tanesini kazanmayı başarmıştır (Özgen, 2018, s. 297). HP, %30,46'lık oy oranı ile 117 milletvekili kazanırken; MDP %23,27 oy oranı ile yalnızca 71 milletvekili çıkarabilmiştir (URL 1). MDP'yi "Devlet Partisi" olarak niteleyen, 4 Kasım konuşmasında açıkça halkın ANAP'a oy vermemesini isteyen Evren ve arkasındaki askerî cunta için bu durum hayal kırıklığı olmuştur. Darbelerle gelen askerî yönetimlerin yapılan seçimlerde mağlup olması halk nezdinde

kabul görmediklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Akıncı, 2013, s. 46). Özal'ın galibiyetinin ardından, 8 Kasım günü Evren Özal'ı Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde kabul etmiş ve tebriklerini sunmuştur. Evren, koalisyon karşıtı bir lider olduğundan, koalisyona gerek kalmamasını ve Özal'ın partisinin tek başına iktidar olmasını memnuniyet verici bir hadise olarak değerlendirmiştir (Belhan, 2021, s. 117). Bu süreçlerden sonra yeni gündem Özal'a hükûmet kurma görevinin verilip verilmeyeceği olmuştur. Tartışmalar sürerken, 24 Kasım 1983 günü Meclis toplanmış ve Başkanlık Divanı oluşturulmuştur. Bu gelişme ile MGK'nın görevi resmen sona ermiştir (Küçükşabanoğlu, 2019, s. 127). Sıra yeni hükûmeti kurmaya gelince sorumluluk kabul etmek istemeyen Evren, 13 Aralık günü Özal'ın hazırladığı kabine listesini aynen onaylamış ve ANAP hükûmeti kurulmuştur. Hükûmet, 24 Aralık tarihinde meclisten güvenoyu ve Türkiye'nin 45. Hükûmeti sıfatını almıştır. Böylece Özal artık resmî olarak ülkenin Başbakanı olmuştur (Gökmen, 1992, s. 107).

1983-1993 Yılları Arasında Özal ve Ordu-Siyaset İlişkisi

Özal Hükûmeti

1983 yılında kurulan ve aynı yıl iktidara gelen ANAP, “liberal-muhafazakâr” siyaset anlayışını sürdürerek merkez sağ temsil etmiştir (Duman, 2017, s. 177). Başbakan Özal, hükûmeti kurduktan sonra ivedilikle çalışmaya başlamış ve ilk icraatı, Bakanlar Kurulu üye sayısında azalma yoluna gitmek ve bürokratik düzenlemeler yapmak olmuştur (Turgut, 1986, s. 169). Özal ile askerî bir yönetimden sivil bir yönetime geçilmiş, bu süreç her geçiş süreci gibi sancılı olmuştur. Sonuçta ülkede hâlâ sıkıyönetimin etkisi hissedilmekte Cumhurbaşkanlığı makamında 12 Eylül darbesinin lideri Kenan Evren bulunmaktadır. Ayrıca dönemin Genelkurmay Başkanı, Orgeneral Necdet Üruğ'un, Özal'a karşı olan memnuniyetsizliği de herkes tarafından bilinmektedir. Özal da işinin zor olduğunun farkındadır. Bu süreçte sabırlı olması ve sorun çıkarmamasının kendisi için en doğrusu olacağını düşünmektedir. Özal daha sonraları Başbakanlık makamına oturduğu ilk günleri anlatırken şunları söylemiştir:

O günlerde üzerinde en çok durduğumuz soru şuydu: Bir “27 Mayıs” tekrür edebilir miydi? Emir komuta zinciri dışında bir şey olabilir mi? Belki bilmezsiniz, ama ekonomiden çok, en çok bunu düşünmüştük. Askerî idareden işleri devralmak kolay değildir. Şunu da söyleyeyim: İlk tayinleri götürdüğüm zaman

yukarıda (Çankaya Köşkü) incelemeye başladılar. Siz bunu biliyor musunuz? İmzalamıyor. Hadi ne yapacaksınız? Maraza mı çıkaracağız? Kademe kademe öyle bir noktaya geldik ki, bugün Allah için bir problemimiz yok. Yani ufak tefek var ama önemi yok. Ama bu bir sabır işiydi. O sabırla bu noktaya geldik (Cemal, 1990, s. 65-66).

Özal, tıpkı söylediği gibi askerî yönetime doğrudan karşı gelmeden politikalarını büyük bir sabırla hayata geçirmeye çalışmıştır. 24 Ocak Ekonomik Kararları ile tanınan Özal'ın, partisi iktidara geldikten sonra yaptığı ilk ve önemli faaliyetler de doğal olarak ekonomi alanı ile alakalı olmuştur. Katma Değer Vergisi kabul edilmiş ardından vergi iadesi uygulanmaya başlanmıştır. Devleti küçültüp, özel sektörü canlandırmak amacıyla Kamu İktisadi Teşebbüsleri özelleştirilmeye başlanmıştır (URL 2). Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe konmuş, Türkiye kısa sürede ilk kez başarı ile uygulanan serbest bölge muameleleri ile tanışmıştır (URL 3). Döviz alımı ve satımı serbest hâle getirilmiş, ihracatı teşvik etmek için primler verilmiş, dışa açık bir ekonomik model oluşturulmuş ve finans piyasası modern hâle dönüştürülmüştür (Ersel ve Tunçay, 2002'den akt.: Tomakin, 2014, s. 90).

25 Mart 1984 Yerel Seçimleri

1984 yılına gelindiğinde Özal'ın bulunduğu konum henüz meşruluk kazanamamış; çünkü 1983 seçimlerine, en büyük iki parti olan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) katılamamıştır. Özal, yerel seçimlerde de bu partileri seçim dışı bırakmak istemiş ancak Evren'in bunu kabul etmeyeceğini düşündüğünden, meclisteki çoğunluğunun avantajını kullanarak yerel seçimlerin 25 Mart günü yapılmasını sağlamıştır. Özal'ın seçimlerin ivedilikle yapılmasını istemesindeki ana gayesi, eski partilerin seçim kampanyaları yürütmesine zaman ve fırsat tanımamak olmuştur. Özal bu seçimleri kazanamaması hâlinde erken genel seçime gidilme ihtimali olduğunu çok iyi bildiğinden, bu seçimleri çok fazla önemsemmiştir. Bu dönem, "sivil yönetime geçiş dönemi" olarak değerlendirilse de 12 Eylül yargılamalarının hâlâ bitmemiş olmasından dolayı sıkıyönetimin etkisi hissedilmeye devam edilmiş, buna rağmen Özal, iktidar olmanın getirdiği birtakım üstünlükleri bu seçimlerde başarı ile kullanmıştır (Ahmad, 1995, s. 267). Seçimlere; genel seçimlere de katılmış olan Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile genel seçimlere katılamayan Doğru Yol Partisi

(DYP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) olmak üzere altı siyasi parti katılmıştır (Arslan, 2006, s. 84). 25 Mart günü seçimler gerçekleştirilmiş ve ANAP, %41,52 ile yine seçimlerden galip çıkmıştır. SODEP %23,35 ile ikinci, DYP 13,25 ile üçüncü olmuştur. Bu partileri de sırasıyla HP, MDP izlemiş, Refah Partisi %4,40 ile sonuncu parti olmuştur. Bu seçim sonucunda ANAP hükûmeti, 67 ilin 57'sinde seçimi kazanmış (URL 4), askerî yönetimin idaresi altında olan belediyeler de ANAP hükûmetine geçmiştir (Şahin, 2022, s. 57). Bu seçim sonucu, Özal'a ve hükûmetine bizzat halk tarafından verilen güvenoyu ve meşruiyet kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Genelkurmay Başkanlığı Operasyonu

1987 yılına gelindiğinde, medyada Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan 2000 Planı'nın yürürlüğe gireceği haberleri yer almıştır. Haberin devamında, mevcut Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ'un Ağustos 1987'de emekliye ayrılacağı ve yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran'un geçeceğine dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bu haberlerden hem Evren hem de Özal rahatsızlık duymuştur (Tokatlı, 1999, s. 73). Bu plan Necdet Üruğ tarafından tasarlanmıştır. Bu plana göre; hâlihazırda Genelkurmay Başkanlığı yapan Orgeneral Necdet Üruğ, vaktinden kısa bir süre önce istifa ederek emekli olacak, yerine en kıdemli komutan olan Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztoran'un Genelkurmay Başkanı olmasını sağlayacaktı. Aksi hâlde yani Üruğ tam zamanında emekli olunca atama yetkisi hükûmete geçmiş olacak ve hükûmet dilediğini Genelkurmay Başkanı olarak atayabilecekti. Askerler bu kararı hükûmete bırakmak istemediler ve Üruğ emeklilik vaktinden önce istifa ederek planını uygulamaya geçirmeye çalıştı (Duman, 2017, s. 245). Özal ve Evren'in bu konuda aynı fikre sahip olmalarından dolayı Özal, bu operasyonda Evren'den güç almış ve konuyu Bakanlar Kurulu'na taşımıştır. 24 Haziran 1987 günü yapılan toplantıda Özal, Bakanlarına özetle şunları söylemiştir:

Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmek istiyorsak askerleri yerli yerine koymamız lazım. Demokrasi sivil bir idare tarzıdır ve siviller askerleri de yönetir. Burada ne görüyoruz? Asker bize emrivaki yapıyor ve bizi hiç karıştırmadan Genelkurmay Başkanlığı ve diğer görevleri paylaşıyor. Yarın bunlar kendi kendilerine karar verip harp ilan ederler; kendi kendilerine karar verip darbe yaparlar. Askerin kafasında daha teğmenliğinden itibaren "ileride Cumhurbaşkanı olurum" düşüncesi oluşuyor.

Askerden Cumhurbaşkanı olamaz. Bu düşünceyi kesip atmak lazım. Burada karşı karşıya olduğumuz durum Cumhurbaşkanlığı hesabıdır. Eğer 1989'da sivil bir Cumhurbaşkanı seçemezsek, Türkiye'de hiçbir şey yapmış olmayız. Adamlar 2000 yılına kadar plan yapmışlar. Bu planı kabul etmeyiz. Emrivakilere boyun eğemeyiz (Gökmen, 1992, s. 132-133).

Bakanlar Kurulu'nda bu konular görüşülürken, "İki Necdetler" olarak anılan Üruğ ile Özturun da boş durmuyordu. Görev devir teslim töreni için davetiyeler çoktan basılıp dağıtılmaya başlanmıştı. Özturun'a Genelkurmay Başkanı olduğu kararı bildirilmeden böyle bir emrivaki yapılması tepkilere ve acil olarak harekete geçilmesine sebebiyet verdi. Bu haberi alan Özal, tekrar Evren ile görüşmeye gitti. Genelkurmay Başkanlığı için Özturun'u değil Necip Torumtay'ı münasip gördüklerini, paşalara bunu Evren bildirmiyorsa bizzat kendisinin bildireceğini ifade etti. Evren, bunun üzerine durumu paşalara bildirdi. Bu olaydan sonra Özturun, Başbakan Özal ile görüşmek istemiş, Özal ona yıllarca çabalayıp gerekli makamlara geldiğini, bunun onun için yeterli olduğunu ve daha ilerisini düşünmesinin yanlış olacağını anlatmış ve net tavrını ortaya koymuştur. Özturun'un, yalnızca iki ay görev yapıp sonrasında istifa etme talebi de Özal tarafından mümkün olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Özal, bu görüşmeden birkaç gün sonra basın aracılığıyla konuyu kamuoyuna da ilan etmiş ve Özal'a göre; bu olay ile 12 Eylül resmen bitmiştir (Barlas, 1996, s. 108-109). Özturun meselesi çözüldükten sonra bir kararname ile Orgeneral Necip Torumtay, ilk olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığına ardından Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. Evren-Özal iş birliği ile operasyon olaysız tamamlanmış ve Necdet Paşalar birlikte sivil hayata dönmüşlerdir (Tokatlı, 1999, s. 81-82). Bu operasyon ile hem demokratikleşme ve sivilleşme anlamında ciddi bir adım atılmış hem de Özal'ın Cumhurbaşkanı olma sürecini engelleyecek bir plan bertaraf edilmiştir.

Özal'ın Yönetimi Sivilleştirme Çabaları

Özal, Genelkurmay Operasyonu ile birlikte eline geçen kozu sonuna kadar değerlendirmek istemiştir. Orduyu demokrasilerde bulunduğu ideal konuma getirmek gerektiğinin altını daha sık çizmeye başlamış ancak bu konuların asla aceleye getirilmemesi gerektiğini ve sivilleşmenin tedricen gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Özal'a göre ilk olarak kamuoyu bu fikirlere aşamalı olarak alıştırılmalı, daha sonra uygulamaya geçilmelidir. Özal'ın orduyu sivilleştirmek için yapmak istediği pek çok projesi vardır.

Öncelikle Genelkurmay Başkanlığının bağlı olması gereken kurumun Millî Savunma Bakanlığı (MSB) olduğunu ve protokolde Millî Savunma Bakanı'nın Genelkurmay Başkanı'ndan önce gelmesi gerektiğini savunur. Ayrıca Özal, Millî Savunma Bakanlığının bazı kademelerine sivil kişileri getirerek MSB'nin bir nebze de olsa sivilleşmesi taraftarıdır. Özal'ın bu programı basına yansımaya başladıkça ordu üst kademesinde tepkiler oluşmaya başlar ve Genelkurmay Başkanı Torumtay, Cumhurbaşkanı Evren'e bu konudaki rahatsızlığını bildirir. Bunun üzerine Evren, Özal'dan böyle bir durumun gerçekleşmeyeceğine dair açıklama yapmasını ısrarla ister ve Özal da basında çıkan haberlerin doğru olmadığını ifade ederek programını rafa kaldırmak durumunda kalır (Cemal, 1990, s. 224).

Özal'ın diğer bir sivilleştirme projesi ise "Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT)" üzerine olmuştur. Özal, MİT'in başına "sivil bir isim" getirme isteğini, Necdet Üruğ Paşa'nın emekli olması ile birlikte daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. Nihayetinde sivil bir isim olan Hiram Abas MİT'in başına geçirilmiştir (Oral, 2011, s. 92). Ancak bu durum çok uzun sürmemiştir. Özal, Doğru Yol Partisini yıpratmak için Mehmet Eymür-Hiram Abas ikilisinden ve ekibinden bir rapor hazırlamalarını istemiştir. Ekip, bu raporun içerisine çok farklı isimleri de katmış üstelik rapor gizlice bir dergiye de sızdırılmıştır. O dönemin gündeminde âdeta bomba etkisi yaratan bu olay sonucunda Hiram Abas ve Mehmet Eymür görevlerinden ayrılmışlar ve MİT eski askerî düzenine geri dönmüştür (URL 5). Böylece Özal'ın bu sivilleştirme hamlesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Özal'ın sivilleştirme çabaları içerisinde iki başarılı hamlesi olmuştur. Bunlardan ilki, devlet protokolündeki yerini yedinci sıradan, üçüncü sıraya aldirarak Cumhurbaşkanlığı Konseyinin dört üyesinin önüne geçmesidir. Özal kendisini konsey üyesi dört paşanın önüne geçirerek, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı'ndan sonraki yerini almıştır. Diğer bir başarılı hamlesi ise "Genelkurmay Başkanlığı Operasyonu" olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri açısından sıkıntı yaratmaması amacıyla yapılmış olsa dahi Türk siyasal hayatında sivilleşmenin önemini göstermesi bakımından anlamlı bir adım olmuştur (Cemal, 1990, s. 227).

Körfez Krizi ve Özal'ın Ordu ile Ters Düşmesi

31 Ekim 1989 tarihinde Kenan Evren'in yerine TBMM tarafından ülkenin 8. Cumhurbaşkanı seçilen Özal (Özgen, 2018, s. 332), Celal Bayar'dan sonra ülkenin ilk sivil Cumhurbaşkanı olmuş ve Türkiye'de Sivil Cumhurbaşkanlığı sisteminin önünü açmıştır (Aşık, 2017, s. 460). Ayrıca

sivil siyasetin lideri ve temsilcisi olarak orduyu da kontrolü altına almıştır (Alptekin, 2018, s. 142).

Özal göreve başladıktan yaklaşık bir yıl sonra “Körfez Krizi” diye anılan hadise patlak vermiştir. Krizi tetikleyen hadise Irak-İran Savaşı olmuş; savaş her iki ülkenin de ekonomisine ciddi anlamda zarar vermiş; Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan’a olan borçlarının silinmesini istese de bu talep reddedilmiştir. Ekonomik zararını karşılamak isteyen Irak yönetimi, Kuveyt’in Irak petrolünü kaçak olarak çıkardığı ve tarihsel açıdan Irak’a bağlı olduğu gerekçelerini öne sürerek 1990 yılında Kuveyt’i işgal etmiş ve I. Körfez Savaşı başlamıştır (Arıdemir ve Acar, 2018, s. 89). Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle savaş boyunca kritik bir nokta olmuştur (Yayman, 2018, s. 182).

1990 yılının sonları Cumhurbaşkanı Özal için oldukça yoğun geçmiştir. Bir yandan ülke içinde sürekli Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Başbakan ile görüşmeler yaparken bir taraftan da yabancı ülkelerle irtibat kurmuş, dış temasları ihmal etmemiştir (Güner, 2003, s. 115). Özal, bu krizin aşılması için Türkiye’nin de olaylara müdahil olduğu bir politika uygulanması gerektiğini savunmuş (Yatmaz, 2018, s. 81), Genelkurmay Başkanı Torumtay’dan askerlerin bölgeye yapılacak herhangi bir harekât için daima hazır tutulmasını talep etmiştir (Arıdemir ve Acar, 2018, s. 89). Özal’ın bu konudaki yorumu, Irak’ın bu savaşta mağlup olacağı, bunun Türkiye için bir fırsat olduğu ve ABD ile ortak bir politika uygulanması gerektiği yönündeydi (Gürbey, 2010, s. 258). Özal, bu krizden Türkiye’nin faydalanması gerektiğini düşünüyor ve “bir koyup, üç alırsız” hesabı ile hareket ediyordu. Öncelikli amacı, Musul ve Kerkük bölgesini almaktı. Bu bölgenin Misak-ı Millî sınırlarında sayıldığını söylüyor ve askerden işgal planları yapmalarını talep ediyordu. Ancak bu konuda askerle aynı fikirde değillerdi (Yayman, 2018, s. 182). Torumtay, Musul’un işgal edilmesi durumunda; Birleşmiş Milletler (BM) antlaşmasından dolayı Türkiye’nin de Irak ile aynı duruma düşeceğini, Irak’ın Kuveyt’e girmesi ile Türkiye’nin Musul’a girmesi arasında bir fark olmadığını, aynı taarruz ile Türkiye’nin de karşılaşacağını dolayısıyla bunun mümkün olamayacağını savunmuş ve bunu Özal’a açıkça ifade etmiştir (Birand ve Yalçın, 2001, s. 430). Özal’ın Kuzey Irak politikasını yalnızca ordu değil; sivil ve askerî bürokrasi, muhalefet ve kamuoyu da yanlış bulmuş ve desteklememiştir (Gürbey, 2010, s. 258). Ancak bu karşıt ortam Özal’ı kararından döndürememiş, orduya danışmadan kararlar almaya devam etmiştir (Baykal, 2019, s. 165). Süreç böyle devam edince; Özal ve askerler tekrar karşı

karşıya gelmiş, baskılara ve ısrarlara dayanamayan Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifasını vererek görevinden ayrılmıştır (Uluç, 2014, s. 129).

Özal'ın Kürt Sorununa Bakışı ve Ordunun Tepkisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Osmanlı Devleti'nden miras kalan kozmopolitizme dayalı yönetim anlayışı reddedilmiş; "Türk kimliği" altında homojen bir ulus oluşturma çabalarına girilmiştir. Bu anlayışın bir tezahürü olarak farklı kimliklerin kültürel hak ve talepleri, ülke bütünlüğünün bozulması endişeleriyle engellenmiştir. Bu durum, özellikle Kürt kökenli insanların kısa sürede tepkisel hareketler oluşturmalarına zemin hazırlamıştır. Buna ek olarak; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bir sürgün yeri olarak görülüp, sorunlu idarecilerin bu bölgelere gönderilmesi halk ile idareciler arasındaki mevcut uzaklığı daha da artırmış ve kamu hizmetlerinin yeterli düzeyde yapılmaması bölgesel geri kalmışlık sorununu meydana getirmiştir. Tüm bu nedenler, Kürt sorununun 20. yüzyıl Türkiye'sinin en önemli sorunlarından biri olmasına yol açmış; bu sorun kimi zaman alevlenip kimi zaman yatışsa da gündemdeki yerini daima korumuştur (Altun, 2013, s. 45).

12 Eylül darbesinin ardından farklı etnik kimliklere karşı antidemokratik yöntemler uygulanmış, 1983 yılında Türkçe dışındaki dillerin konuşulması ve bu dillerde yayın yapılması yasaklanmıştır. Kenan Evren, "Kürt diye bir millet yoktur; onlar dağ Türkleridir, dağda karda yürürken, kart-kirt-kürt diye ses çıkar, Kürt lafı oradan gelir" söylemiyle Kürtlerin varlığını reddetmiş; bu anlayış doğrultusunda yapılan ve işkence boyutuna ulaşan uygulamalar Kürt sorununun daha da derinleşmesine yol açmıştır (URL 6). Böyle karmaşık bir ortamda iktidara gelen Başbakan Özal, ilk olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kalkınmada öncelikli yerler olarak belirlemiş ve bölgeye gerekli yatırımların yapılmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu anlayışla harekete geçen Özal, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sosyal ve ekonomik gelişimini sağlamak ve diğer bölgelerle aralarındaki kalkınmışlık farkını azaltmak için bu bölgelerde çalışanlara "özel indirim" uygulamasını ve yatırımcılara %100'e varacak vergi indirimlerini getirmeyi taahhüt etmiştir (Hürriyet, 25 Aralık 1983).

Türkiye, 1984 yılında PKK'nın "Şemdinli-Eruh Baskını" ile silahlı eylemlere başlaması sonucunda terör sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu saldırıları "bir avuç şaki" söylemiyle, ciddiye alınmaması gereken münferit

olaylar olarak değerlendiren Özal, sorunun çözümü için askerî tedbirlerle birlikte “geçici köy koruculuğu” sistemini de getirmiştir (Uçar ve Akandere, 2017, s. 388).

Başbakanlığı döneminde daha çok ekonomik kalkınma ile ilgilenen Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde orduya muktedir olmuş ve ordunun açılımlarını engelleyemediği bu dönemde, liberal politikalarını siyasi alana taşımıştır (Alptekin, 2018, s. 153). Özal, Kürt sorununun siyasi boyutunu da Cumhurbaşkanlığı döneminde ele almaya başlamış; toplumun ırk, din, mezhep gibi ayrımlara tabi tutulmadan millet kavramı etrafında birleştirilmesini savunmuş ve “Türkiyelilik” kavramını tartışmaya açmıştır. Kürt Federasyonu dahil her türlü fikrin konuşulması gerektiğini savunan Özal, sorunun yalnızca askerî ve ekonomik yöntemlerle çözülemeyeceğini, tabuları yıkarak demokratik yöntemler uygulanması gerektiğini belirtmiştir (Duman, 2017, s. 291).

1991 yılında, kamusal alanlarda Kürtçe konuşulmasını engelleyen yasa kaldırılmış; Kürt kökenli vatandaşlara anadillerinde konuşma ve müzik yapma hakkı verilerek oldukça cesur adımlar atılmıştır (Zürcher, 2010, s. 458).

1992 yılına gelindiğinde; öncelikle Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi ile Kurmay Albay Arslan Güner’den Kürt raporu hazırlamaları istenmiş; hazırlanan 10 sayfalık raporda, meselenin basit bir terör sorununun çok ötesinde olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine Özal, “aracılarla diyalog” politikası yürütmeye başlamış ve Kürt kökenli siyasi aktörler ile görüşerek çözüm arayışına girmiştir (Baykal, 2019, s. 170). Özal bu anlayıştan hareketle kamuoyunun tepkisine rağmen, Demokrasi Partisi (DEP) milletvekilleri Sırrı Sakık, Orhan Doğan ve Ahmet Türk ile Çankaya Köşkü’nde görüşmüş; görüşmeden çıkan milletvekilleri Özal’ın genel af çıkartacağını iddia etmişlerdir. Genel af meselesi ve Kürt raporu, Özal tarafından Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında gündeme getirilmiş ve çözüm önerileri tartışılmıştır (URL 7). Siyasi arenada bunlar yaşanırken, PKK şiddet eylemlerini artırmaya devam etmiş ve Diyarbakır’da yapılan Nevruz kutlamalarını âdeta kitlesel ayaklanmalara dönüştürmüştür. Yaşanan olaylar sonucunda, iki günde 100’ü aşkın insan hayatını kaybetmiştir (Uçar ve Akandere, 2017, s. 382).

Kürt sorununa ilişkin ikinci rapor, Özal’ın isteği üzerine ANAP Milletvekili Adnan Kahveci tarafından hazırlanmış ve Mayıs 1992’de Özal’a sunulmuştur. “Kürt sorunu nasıl çözülmez” başlığı verilen bu raporda, Kürt sorunu ile terör sorunu ayrı değerlendirilmiş; Kürt realitesi, Kürt kimliği,

Kürtlere demokratik ve kültürel hakların verilmesi gibi konular ön plana çıkarılmıştır (Yayman, 2011, s. 16). Rapor, 27 Ağustos 1992 günü MGK toplantısında tartışılmış; konuyu daha ileri bir boyuta götüren Özal, devlet adına yayın yapan kanallardan biri olan GAP TV’de Kürtçe yayınlar yapılması gerektiğini savunmuştur. Özal, toplantının ardından, “Televizyon ve radyodan Kürtçe yayınlar yapılmasına komutanlar da sıcak bakıyor” diyerek hem siyaset dünyasının hem de ordunun tepkisini çekmiştir. Bu söylemin üzerine, o dönem Genelkurmay Başkanı olan Doğan Güreş, “Hiç kimse Millî Güvenlik Kurulunda konuşulanları açıklayamaz, tutanaklarla ilgili bilgi veremez” diyerek tepki göstermiş; Demirel ise “Devleti tartışır hâle getirmenin anlamı yok” eleştirisinde bulunmuştur (URL 8).

Özal’ın Kürt politikasındaki değişimin ve ordu ile fikir ayrılığı yaşamasının 1988 Halepçe katliamı ile başladığını ifade eden Cengiz Çandar, Özal’ın bu konuda şunları söylediğini ifade etmiştir:

Türkiye’nin Kürt politikasında yarın tarihi yazılacaksa bu politikanın en sorumlu mevkiinde olan kişi olarak ben söylüyorum, değişim tarihi 1988 yılında Halepçe katliamından kaçan Peşmergelere kapıları açmamızdır. Ve bu hiç kolay olmadı. Askerler buna şiddetle karşı çıktılar. Ve ben bütün sorumluluğu alarak, bütün ikna gücümü kullanarak, o kapıları açtım (Birand ve Yalçın, 2001, s. 451).

Özal ile ordu arasındaki Kürt sorununa ilişkin fikir ayrılıkları Halepçe katliamının yaşandığı 1988 yılına kadar götürülse de Özal “Kürt sorununu çözmeden ölmeyeceğim” diyerek cesur ve kararlı tavrından hiçbir zaman taviz vermemiştir (Duman, 2017, s. 282).

1993 yılına gelindiğinde, Özal Başbakan Demirel’e “Çok Gizli Zata Mahsus” kaşesiyle “Kürt Sorunu-Güneydoğu Anadolu’daki Durum ve Çözüme Yardımcı Olabilecek Öneriler” başlıklı bir mektup göndermiş, bu mektubun içeriği Özal’ın ölümünden sonra Hürriyet gazetesinin ilk sayfasında yayımlanmıştır. Özal, bu mektupta Kürt sorunu ile ilgili tespitlerini ve çözüm önerilerini madde madde sıralamış, sorunun askerî yollarla değil de demokratik yollarla çözülmesi ve bölgeye yatırımlar yapılması gerektiğini, ayrıca sorunun açık ve tarafsız bir şekilde tartışılması hâlinde 5-10 yıl gibi bir sürede çözülebileceğini belirtmiştir (Hürriyet, 12 Kasım 1993).

1993 yılının en dikkat çeken gelişmelerinden biri de PKK’nın 20 Mart günü “ateşkes” olarak ifade ettiği eylemsizlik kararını alması olmuştur. Bu kararın alınmasında devletin Kürt sorununa yönelik söylemlerinde

değişiklik olması ve bunun üzerine PKK'nın siyasi diyalog arayışına girmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda, devlet ve PKK lideri Abdullah Öcalan arasındaki ilk müzakere; 1992 yılında, Özal ile yakın ilişkiler geliştiren Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Başkanı Celal Talabani vasıtasıyla kurulmuştur (Kara, 2022, s. 93). Bu mekik diplomasisi sonucunda elde edilen eylemsizlik kararının sürdürülmesi adına Talabani, Türkiye'yi ziyaret ederek başta Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Demirel olmak üzere, Dışişleri Bakanlığında muhalefet liderlerine, üst düzey komutanlardan gazetecilere, MİT'ten Halkın Emek Partisi (HEP) milletvekillerine kadar süreci etkileyebilecek herkesle fikir alışverişinde bulunmuştur. HEP milletvekilleri de terörün tekrar başlamasının her iki tarafa da zarar vereceği kanaatiyle ateşkesin devamı için çabalamışlardır. Bu noktada dikkate değer konulardan biri de TSK'nın ateşkestten dolayı ertelediği “Bahar Operasyonu”nu başlatması hâlinde karşılıklı olarak çok fazla kan döküleceği gerçeği olmuştur (Sabah, 12 Nisan 1993). İşte tüm bu gerekçeler neticesinde, Özal'ın da onayıyla HEP milletvekillerinden bir heyet oluşturulmuş; bu heyet Talabani ile birlikte Öcalan'la görüşmüş ve 20 Mart günü ilan edilen eylemsizlik kararının uzatılmasına karar verilmiştir. Türkiye'nin Kürt sorunu ve terör konusunda önemli adımlar attığı bu süreçte, Özal'ın kalp krizi sonucu ani bir şekilde hayatını kaybetmesi, ülkeyi bambaşka bir noktaya taşımış ve Kürt sorununu demokratik yollarla çözme politikası ancak 2000'li yıllarda yeniden tartışmaya açılabilmiştir (Baykal, 2019, s. 170).

Sonuç

Bu çalışmada sunulan bilgiler ışığında, Turgut Özal'ın doğrusuyla yanılıyla Türkiye'nin modernleştirilmesi ve yönetimin sivilleştirilmesi bağlamında önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Kendisine birçok siyaset bilimci tarafından “Atatürk'ten sonraki en büyük reformcu” yorumu yapılmıştır. Aynı anda hem ekonominin liberalleşmesine hem de siyasetin “askerî-sivil bürokrasi” tekelinden çıkarılmasına yönelik çalışmalarıyla ülke siyasetinde farklı bir lider profili oluşturmuştur.

Özal'ın ekonomi perspektifi ve uluslararası ilişkiler ağı, 12 Eylül darbesiyle yönetimi eline alan orduyu ona mecbur bırakmıştır. Ancak Özal, her ne kadar 80'ler siyasetini büyük ölçüde şekillendirse de askerî vesayet altında gerçekleştirilen bir geçiş döneminde iktidara gelmiş olması, ülkenin genel siyasetine yön verme konusunda sınırlı bir rol oynamasına sebebiyet vermiştir. Ölümünün ardından yaşanan gelişmeler de yaptığı reformların sınırlı düzeyde kaldığını kanıtlamaktadır. Zira Özal'ın ani bir şekilde

hayatını kaybetmesi ile ülke siyaseti boşluğa düşmüş, tıpkı 12 Eylül darbesinden önceki süreçte olduğu gibi doksanlı yıllar da terör ve anarşi olayları, ekonomik kriz ve istikrarsız hükûmetler ile geçmiştir. 1997 yılında ise ordu, tarihe “postmodern darbe” olarak geçen 28 Şubat darbesiyle hükûmeti istifaya zorlayarak siyasete yeniden müdahale etmiştir. Emekli Albay Ahmet Özçelik bu konuda “Benim kanaatim 28 Şubat, Turgut Özal’ın ölümüyle başladı. Ondan sonra birtakım buna benzer hoş olmayan şeyler yaşanmaya başladı” (URL 9) yorumunu yapmıştır. Özal’dan sonra ülke ancak 2000’li yılların başında toparlanarak normal bir görüntü verebilmiştir. Bu durum, Özal’ın en azından daha kötüye gidişin önünde bir engel olduğunu göstermektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, Özal’ın askerî vesayet altında gerçekleştirdiği politikalarda eleştirilebilir noktalar olsa da demokratik hayata önemli katkılar sağladığı, sivil yönetimi işler duruma getirerek, ekonomik ve siyasal özgürlükler kapsamında önemli girişimlere imza attığı ve tabuları yıkarak ülke siyasetine yeni bir yol sunduğu söylenebilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasındadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Kaynakça

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (çev. Yavuz Alogan). Sarmal Yayınları.

- Akıncı, A. (2013). Türk siyasal hayatında 1980 sonrası darbeler ve emuhtura. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 39-58.
- Alptekin, H. (2018). Türkiye’de sivil asker ilişkilerinde Özal’ı yıllara kurumsalcı bir yaklaşım: 1983-1993. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(55), 141-156.
- Arıdemir H., & Acar A. (2018). Türkiye’nin Ortadoğu politikasına yönelik sürekliliğin I. Körfez Savaşı bağlamında değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, (65), 82-93.
- Arslan, A. (2006). 1973’ten günümüze yerel seçim sonuçları temelinde Samsun’un siyasi yapısı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (10), 76-106.
- Aşık, S. (2017). Turgut Özal’ın cumhurbaşkanı seçilme sürecinde ve sonrasında yaşanan bazı gelişmeler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 431-465.
- Barlas, M. (1996). *Turgut Özal’ın anıları*. Sabah Yayınları.
- Baykal, Ö. (2019). Türkiye’de siyasetin konsolidasyonu: Turgut Özal dönemi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 6(12), 143-179.
- Belhan, Ş. (2021). 1980 askeri darbesi sonrasında iktidara gelen Anavatan Partisi icraatları hakkında bir değerlendirme. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 111-123.
- Birand, M. A., & Yalçın S. (2001). *The Özal: Bir davanın öyküsü*. Doğan Yayınları.
- Cemal, H. (1986). *Demokrasi korkusu*. Bilgi Yayınları.
- Cemal, H. (1990). *Özal hikayesi*. Bilgi Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2022). 1983 genel seçimleri ve Anavatan Partisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(1), 77-86.
- Duman, M. Z. (2017). *Türkiye’de liberal-muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal*. Liberte Yayınları.
- Dursun, D. (2005). *12 Eylül darbesi: hatıralar, gözlemler, düşünceler*. Şehir Yayınları.
- Gökmen, Y. (1992). *Özal sendromu*. Verso Yayınları.
- Güner, E. (2003). *Özal’ı yıllarım*. Babıali Kültür Yayınları.
- Gürbey, G. (2010). *Arızalı demokrasilerde dış politika*. ODTÜ Yayınları.
- Hale, W. (1996). *Türkiye’de ordu ve siyaset*. (çev. Ahmet Fethi). Hil Yayınları.
- İyigüngör, V. (2009). *Medyada tanıklık: Türkiye’de askeri darbeler*. Beta Yayınları.

- Küçükşabanoglu, Z. (2019). *Turgut Özal dönemi Türkiye- ABD ilişkileri (1983-1993)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oral, N. (2011). *Turgut Özal ve siyasal liberalizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kütahya.
- Öngider, S. (2010). *Türk'ün darbe ile İmtihanı*. Aykırı Yayınları.
- Özgen, N. (2018). *Geçmişten günümüze Türkiye tarihi*. Venedik Yayınları.
- Parla, T. (2005). *Türkiye'nin siyasal rejimi: 1980-1989*. İletişim Yayınları.
- Şahin, K. N. (2022). *Türkiye'de siyasal liberalizm eleştirisi: Turgut Özal dönemi (1983-1989)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nuh Nazi Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tokatlı, O. (1999). *Kırmızı plakalar: Türkiye'nin Özal yılları*. Doğan Yayınları.
- Tomakin, M. S. (2014). *Türkiye'de askeri darbeler sonrasında sivilleşme çabaları: 1983-1987 örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, H. (1986). *12 eylül partileri*. Temel Yayınları.
- Uluç, A. V. (2014). Liberal-muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal'ın siyasi düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.
- Üstündağ, R. (2018). *Türkiye'de demokratikleşme ve Turgut Özal dönemi siyasal liberalizmi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yatmaz, İ. (2018). *Körfez krizi bağlamında Türkiye'nin dış politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yayman, H. (2018). Turgut Özal kimdir?. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15(55), 173-184.
- Zariç, S. (2017). *1983-93 yılları arasında Türk siyasal hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın partideki rolü*. Hiper Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (çev. Yasemin Saner). İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL 1: [Türkiye ekonomisinde 'Özallı yıllar' - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](http://dunya.com) (Erişim Tarihi: 09.03.2023)

URL 2: [SERBEST BÖLGE – Ertugrul Önen \(ertugrulonen.com\)](http://ertugrulonen.com) (Erişim Tarihi: 09.03. 2023)

URL 3: [[YerelNET](#)] SEÇİM SONUÇLARI ([archive.org](#)) (Erişim Tarihi: 10.03.2023)

URL 4: [Kirli Üçgen: Siyaset - Mafya - Ticaret, "Taşları yerinden oynatan MİT raporu"](#) ([cumhuriyet.com.tr](#)) (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

The Army-Politics Relation During Turgut ÖZAL Period (1983-1993)

Extended Abstract

As Turkey progressed towards the 1980s, political stability couldn't be maintained, leading to streets engulfed in political conflict and a deep economic crisis. In such an environment, it became imperative to implement radical changes in the economy to address the issues, with the support of international organizations like the World Bank, IMF, and OECD. Turgut Özal, who had close ties with both national and international capital circles, was appointed as the Undersecretary to the Prime Ministry to prepare the economic program. Despite swiftly announcing the January 24 Economic Decisions with his team, adverse conditions of the time and the stringent terms of the program hindered its implementation.

Following the September 12 coup, Özal was appointed as the Deputy Prime Minister in charge of the economy by the military regime, expecting him to implement the January 24 Decisions and revive the economy. With society and opposition depoliticized by the military regime, Özal faced relatively fewer obstacles in implementing his decisions. However, his actions were always under the scrutiny and control of the military regime. While the January 24 Decisions began to stabilize the economy, Özal resigned from his position following the "Banker Kastelli Scandal."

As Turkey prepared for the 1983 elections after the lifting of the ban on political activities imposed by the September 12 coup, Özal founded the Motherland Party (Anavatan Partisi) after his resignation. With the approval of the then-President and coup leader Kenan Evren, Özal's party participated in the elections and emerged victorious against the National Democracy Party openly supported by the military regime and the main opposition, the Populist Party. This victory signaled the dissatisfaction of the public with the military regime and their longing for a civilian government. With Özal, a civilian, becoming the Prime Minister, Turkey transitioned from military to civilian rule, although the process was challenging, Özal endeavored to navigate it with patience and determination.

While attempting to implement his policies without conflicting with the military regime, Özal also began preparations for the upcoming March 25 Local Elections. Winning 57 out of 67 provinces in the elections, Özal's party took over the administration of provinces previously under military rule, solidifying the government's legitimacy with a sort of vote of confidence from the public.

Özal advocated for the return of the military to its core duties and staying out of politics to establish democracy fully. He argued for civilian governance and civilian control over the military. In what became known as the "Chief of General Staff Operation" in 1987, Özal vehemently opposed the military's internal decision-making process for appointing the Chief of General Staff without consulting the government. With Evren's support, Özal managed to appoint his preferred candidate as the Chief of General Staff, marking the end of the September 12 regime officially. Additionally, this event paved the way for Özal's presidency, as it was seen as a significant step towards civilianization.

Utilizing the leverage gained from the "Chief of General Staff Operation," Özal attempted to gradually further civilianization. Despite facing backlash, one notable success was adjusting the Prime Minister's protocol status to rank third after the President and the Speaker of the Parliament, thus asserting the civilian government's superiority over the military regime.

In 1989, Özal was elected as the 8th President of Turkey, opening the path for a Civilian Presidency system. As President, Özal's primary focus became the Gulf Crisis, engaging in both domestic discussions with state officials like the Chief of General Staff and Defense Minister, and maintaining foreign relations. While Özal persistently advocated for keeping the military prepared and argued for Turkey's logical entry into the war, the then Chief of General Staff, Necip Torumtay, expressed opposing views. Despite this, Özal remained firm in his decisions, continuing to formulate policies and make decisions without consulting the military. Unable to function in such a contrasting environment, Torumtay resigned, further solidifying Özal's position and strengthening civilian governance against military decisions.

In his later years, Özal was deeply immersed in the Kurdish issue, expressing a determined stance by stating 'I won't die before resolving it,' despite facing disagreements with the military from the Halabja massacre onwards.". While Turkey made significant strides in addressing the Kurdish issue and terrorism during this period, Özal's sudden demise shifted the country's political landscape, indicating that the reforms made were limited and not permanent. Nonetheless, it cannot be denied that during his tenure under military tutelage, Özal made significant contributions to democratic life and transformed the civilian governance, paving the way for a new direction in Turkish politics.